

Douwe van Houten is hoogleraar Sociaal Beleid aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht en voorzitter van het bestuur van de Marie Kamphuis Stichting. Laatste boekpublicatie: *De gevarieerde samenleving; over gelijkwaardigheid en diversiteit*. Utrecht: De Tijdstroom, 2004.

Binnengekomen 7 mei 2007

Geaccepteerd 15 mei 2007

INLEIDING

In het colofon van het tijdschrift *Sociale Interventie* wordt gesteld dat het tijdschrift gericht is op 'de bestudering van sociale vraagstukken en mogelijkheden tot interventie'. Dat klinkt nogal beschrijvend. In hoeverre er ruimte is voor kritiek wordt in het midden gelaten. Ofschoon meerdere bijdragen in meerdere of mindere mate kritisch zijn, spreekt het colofon zich niet uit over de vraag of gericht gezocht wordt naar kritische bijdragen. Op de kaft staat neutraal 'Tijdschrift voor de wetenschap van sociale professies' en niet 'kritische interventiestudies'. In deze bijdrage wordt de vraag gesteld wat er onder kritische interventiestudies zou kunnen worden verstaan, aansluitende bij het Engelse tijdschrift *Critical Social Policy*. Dit tijdschrift is gestart in 1981 en in 1996 verscheen er een bundel met bijdragen uit de voorgaande jaargangen. Het tijdschrift is uitgesproken kritisch over sociaal beleid in de verzorgingsstaat in termen van discriminatie, uitsluiting en uitbuiting.

Voordat daar nader op wordt ingegaan, wordt kort aandacht besteed aan interventiepraktijken en aan de achtergronden van het interventiedenken. Afsluitend wordt aan de orde gesteld welk perspectief kritische interventiestudies in Nederland biedt.

INTERVENTIEPRAKTIJKEN

Sociale interventiepraktijken vormen een kern van verzorgingsarrangementen. Echter, de verzorgingsstaat is breder dan sociale interventies. In de verzorgingsstaat gaat het ook om sociaaleconomisch beleid (voor zover dat nog kan binnen de Europese Unie), volkshuisvesting, ruimtelijke ordening, onderwijs, sociale zekerheid en dergelijke. Bij sociale interventies gaat het om het beïnvloeden van het gedrag van mensen en om het begeleiden van mensen. Hierbij spelen professionals (mensgerichte beroepsbeoefenaren) een cruciale rol. Veelal zijn deze werkzaam in instellingen binnen het veld van zorg en welzijn. De laatste jaren is er een sterk toegenomen spanning tussen professionals, markt en management. In het rapport *Bewijzen van goede dienstverlening* (2004) van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) is gepleit voor meer discretionaire ruimte voor professionals, dat wil zeggen meer vrije handelingsruimte.

Bij sociale interventies kan gedacht worden aan het algemene maatschappelijk werk, aan de geestelijke gezondheidszorg en delen van de algemene gezondheidszorg, inclusief de preventieve gezondheidszorg, sociaalpedagogische hulpverlening, schoolbegeleidingsdiensten enzovoort, enzovoort. Naar schatting werken er ongeveer één miljoen mensen (NIZW/SCP

2005). Veel uitvoerende werkers zijn aangesloten bij een beroepsvereniging zoals de Nederlandse Vereniging voor Maatschappelijke Werk en het Nederlands Instituut voor Psychologen. Voor een aantal beroepsgroepen is registratie verplicht en de meeste beroepsverenigingen hebben een beroepscode. Beroepsverenigingen zetten zich in om professionele autonomie veilig te stellen, maar zijn daar zoals gezegd niet geheel in geslaagd. Dat heeft te maken met een toegenomen beroep op marktwerking en een toegenomen invloed van het management van instellingen, onder meer tot uitdrukking komend in het werken met protocollen. Dat nu weer wordt aangedrongen op meer autonomie, is echter opmerkelijk. Zo'n veertig jaar geleden werden sociale interventies gekenmerkt door een hoog paternalistisch gehalte. De professional bepaalde welke interventie geboden was en mensen die problemen hadden, moesten zich daaraan onderwerpen. De hulpverleningsrelatie was volstrekt asymmetrisch. In de tweede helft van de jaren zestig komt daar meer en meer verzet tegen en wordt gestreefd naar democratisering. Dat komt geleidelijk aan onder meer tot uitdrukking in de ontwikkeling van patiëntenrechten, uitmondend in de Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst (WGBO, 1995). In meer algemene zin wordt gestreefd naar meer symmetrische hulpverleningsrelaties. Hedentendage zijn veel sociale interventies gericht op het bevorderen van zelfredzaamheid, het bestrijden van achterstelling en het bewerkstelligen van emancipatie. Cruciale vraag daarbij is of we hierbij te maken hebben met een ideologie of met een praktijk. Meer dan eens moet worden geconstateerd dat mensen uit de boot vallen en dat uiteindelijk in het geheel geen sprake is van emancipatie. Het zijn bij uitstek de kritische interventiestudies die zich hierop richten, veelal toegespitst op bepaalde bevolkingsgroepen. Gedacht kan worden aan feministisch onderzoek naar sociale interventies voor vrouwen, *disability studies* aangaande de sociale posities van mensen met een chronische ziekte of handicap en naar op deze mensen gerichte interventies, onderzoek naar racisme in interventies gericht op etnische minderheden, gerontologisch onderzoek naar discriminatie van ouderen binnen op hen gerichte interventies en dergelijke. Kritische interventiestudies zijn kritisch in een dubbele betekenis: Is de inzet van een

interventie wel oprecht en wordt het beoogde resultaat wel bereikt? Of de inzet oprecht is en of een interventie wel daadwerkelijk gericht is op emancipatie, wordt onderzocht op basis van interventiepraktijken. Het gaat dus niet zozeer om een ideologische bevraging maar om empirisch onderzoek, waarbij een interventieprogramma vergeleken wordt met de interventiepraktijk. Het is immers niet uitgesloten dat in een programma gesproken wordt over emancipatie maar dat daar in de praktijk niets van blijkt omdat deze gericht is op normalisatie, bijvoorbeeld. Ook als de inzet wel oprecht is, hoeft de interventie niet het beoogde resultaat op te leveren. Binnen kritische interventiestudies neemt *frame-analysis* (Schön & Rein, 1994) een belangrijke plaats in. Daarbij worden programma's en praktijken bevraagd op daarin vervatte 'frames', dat wil zeggen theoretische en normatieve uitgangspunten. Binnen kritische interventiestudies kan gerefereerd worden aan burgerschapstheorieën waarbij zowel wordt gekeken naar burgerlijke en politieke rechten als naar sociale en culturele rechten (Marshall, 1950; Stevenson, 2001). Zijn de interventies gericht op gelijkwaardigheid, participatie en diversiteit en dragen ze bij aan de empowerment van de doelgroep? Sociale interventies zijn bij uitstek gericht op burgers en beogen burgerschap te versterken. Het gaat dus niet om cliënten en al helemaal niet om consumenten, zoals de laatste tijd meer en meer wordt gesuggereerd (vgl. Mol, 2006). Dat deze burgers kritisch zijn en de kwaliteit van een interventie beoordelen, rechtvaardigt geen gebruik van een marktmetafoor. Bij sociale interventies hebben we te maken met professionals die een andere logica hanteren dan die van de markt (Freidson, 2001). Het gaat om beroepskrachten die zich beroepen op wetenschappelijke inzichten en opgedane vaardigheden. Binnen de interventiewetenschappen wordt daar veel belang aan gehecht, waarbij het accent ligt op de onderbouwing van interventiepraktijken. Over de aard van de onderliggende kennis zijn meerdere posities ingenomen, maar dat die kennis een interventie aanstuurt, is daarbij het uitgangspunt. Er kan dan gesproken worden over constructivistische interventiewetenschappen. Deze komen in deze bijdrage alleen zijdelings aan de orde en staan niet centraal binnen kritische interventiestudies.

ACHTERGROND

Binnen de toenmalige experimentele studierichting Algemene Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht heeft een interdisciplinair team midden jaren tachtig een cursus ontwikkeld over 'De sociale wetenschap als interventiewetenschap'. De gedachte hierachter was dat vrijwel alle disciplines mede gericht zijn op sociale interventies, maar dat ze daarover onderling niet in gesprek waren. De inzet was dat gesprek wel aan te gaan op basis van een bundel teksten die in het kader van de cursus zijn geschreven vanuit de diverse (deel)disciplines (ASW, 1986). Uit deze teksten bleek dat enkele noties betreffende de onderbouwing van sociale interventies min of meer gedeeld werden. Zo bleek dat het bij sociale interventies bovenal om praktische wetenschap gaat en niet om toegepaste wetenschap. Praktische wetenschap houdt in dat kennis voor een deel uit interventiepraktijken voortkomt en niet zozeer uit algemene wetenschappelijke inzichten. Het binnen de natuurwetenschappen gebruikelijke onderscheid tussen zuivere wetenschap en toegepaste wetenschap gaat binnen sociale interventies niet op. Zuivere wetenschap is binnen de sociale wetenschappen nauwelijks voorhanden en wat dat betreft zijn aanduidingen zoals sociale technologie en psychotechniek misleidend.

Tevens bleek dat er sprake is van een spanning tussen sociale beheersing en emancipatie. Sociale interventies beogen problemen op micro-, meso- en macroniveau aan te pakken, maar doen dat vaak buiten de direct betrokkene(n) om. Dat getuigt van een nogal 'deskundologisch regime' om Harry Kunneman (Kunneman, 1996) te citeren. Daarbinnen is geen ruimte voor emancipatie en de professional schrijft voor wat er gedaan moet worden. Dat roept vraagtekens op bij het karakter van sociale interventies en daarmee bij het karakter van interventiewetenschap. De ultieme vraag is wat we met interventiewetenschappen beogen. Daar zijn we toentertijd niet uitgekomen en dat leverde de nodige discussies op. De suggestie dat het bij interventiewetenschappen louter om disciplineren gaat gericht op de sociale beheersing van mensen is niet erg aantrekkelijk, maar wat hebben de sociale wetenschappen anders te bieden?

Tijdens de afsluitende bijeenkomst van de laatste masterclass van de masteropleiding 'Sociale Interventie' kwam een en ander onverwacht weer aan de orde. Gerard Donkers had een mooi betoog gehouden over wat de wetenschap sociale interventiepraktijken te bieden had en constateerde dat die praktijken daar zo weinig mee deden. Zijn insteek was derhalve sterk ondersteunend en dat leverde het beeld op van de wetenschapper die, zoals de bard Assuranceterix uit de strips van Obelix en Asterix, vastgebonden niet op mag treden. Mijn reactie erop was dat interventiewetenschappen niet louter ondersteunend moeten zijn, maar ook kritisch in bovenstaande zin. In interventiepraktijken gaat ook meer dan eens iets fout of wordt het beoogde resultaat geenszins bereikt. Wetenschappers moeten ook dat aan de orde stellen en niet alleen instrumentele kennis ontwikkelen. Professionals moeten zich daar ook open voor stellen en daarover reflecteren. Ga er niet op voorhand vanuit dat sociale interventies goed zijn en goed in elkaar steeken. Een lerende professional moet in staat zijn de eigen interventies te onderwerpen aan zelfkritiek, ook wat betreft achterliggende frames. Kritische interventiestudies staan niet standaard op de agenda in Nederland. Uiteraard, managers, financiers en burgers hebben wel kritiek op professionals die werkzaam zijn binnen sociale interventies, maar het gaat hier om zelfkritiek; professionals die kritiek hebben op zichzelf en een interventiewetenschap die dat stimuleert. Binnen het Engelse tijdschrift *Critical Social Policy* wordt dat al meer dan 25 jaar gedaan.

CRITICAL SOCIAL POLICY

De bundel over de eerste vijftien jaar van het tijdschrift geeft een goed overzicht van waar het bij *Critical Social Policy* om gaat. Het gaat primair om het in kaart brengen van discriminerende praktijken binnen verzorgingsarrangementen die te maken hebben met gender, ras, seksualiteit, leeftijd en *disability*. 'A shared starting point is the exclusion of different groups from both the social rights within the welfare state and the frameworks employed in the discipline' (Taylor, 1996, p. 2). Uitsluiting is een integraal onderdeel van de institutionele structuur van de verzorgingsstaat en van de legitiemerings daarvan. Binnen de dominante literatuur over

de verzorgingsstaat wordt doorgaans geen aandacht besteed aan uitsluiting en machtsrelaties. Binnen *Critical Social Policy* wordt ingegaan op insluiting en uitsluiting en daarmee verbonden sociale relaties. 'A social relations perspective, then, will ask questions about the ways in which different forms of discrimination, oppression or exploitation underpin institutional forms and welfare outcomes' (Taylor, 1996, p. 3). In en uitsluiting is direct verbonden met sociale participatie en met burgerschap. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen een universalistische benadering waarin rechten centraal staan en een particularistische benadering waarin behoeften centraal staan. Ruth Lister heeft in haar boek over burgerschap deze dichotomie overstegen in haar notie van *differentiated universalism* (Lister, 1997). In de bundel uit 1996 was al een artikel van Ruth Lister uit 1991 opgenomen over *citizenship engendered* waarin deze lijn al was uitgezet. Binnen *Critical Social Policy* neemt het omgaan met diversiteit een belangrijke plaats in. Binnen de standaard *social policy studies* wordt dit geheel genegeerd.

Dat geldt ook voor vraagstukken aangaande empowerment. Daarbij gaat het om de eigenwaarde van mensen die afhankelijk zijn van verzorgingsarrangementen, zoals met name verwoord binnen *disability studies*. De term empowerment is oorspronkelijk ontwikkeld binnen de negerbeweging in de Verenigde Staten, met name onder vrouwen. Binnen *Critical Social Policy* wordt veel belang gehecht aan de rol van sociale bewegingen gericht op sociale verandering. De aandacht blijft niet gevangen binnen de verzorgingsstaat en de daarbinnen werkzame professionele beroepsgroepen. Sociale bewegingen zijn cruciaal voor het terugdringen van discriminatie, uitsluiting en uitbuiting en daarbij gaat het onder meer om de vrouwenbeweging, rassenbewegingen (*racism*), homobeweging, patiëntenbeweging, de ouderenbeweging. Het is van belang dat *Critical Social Policy* directe contacten onderhoudt met deze bewegingen en enkele auteurs maken ook deel uit van een sociale beweging. Wat dat betreft zijn kritische interventiestudies activistisch.

Hiermee is in hoofdlijnen het karakter van *Critical Social Policy* aangegeven. Het is grotendeels een Britse aangelegenheid, die zich niet alleen richt tot academi-

ci, maar ook op professionals. In zekere opzichten is de insteek nogal radicaal, zich afzettend tegen de dominante *social policy studies*. Toch houdt dat niet in dat de academici die zich ertoe rekenen, genegeerd worden. Mensen als Peter Taylor-Gooby, Fiona Williams, Jenny Morris, Colin Barns, Ruth Lister, Martin Hewit, David Taylor en Mike Oliver worden breed geciteerd. Ze zijn ook stellig niet tegen sociaal beleid of tegen de verzorgingsstaat als zodanig, maar ze zijn kritisch ten aanzien van hoe een en ander functioneert. De inzet is een meer inclusieve verzorgingsstaat met inkluderende sociale interventies. Het is dan wel zaak exclusie en discriminatie in kaart te brengen en dat niet op voorhand te ontkennen of er domweg geen rekening mee te houden.

EEN PERSPECTIEF

Bieden kritische interventiestudies een perspectief voor Nederland? De insteek van het Landelijk Expertisecentrum Sociale Interventie is zonder meer kritisch en die van de Universiteit voor Humanistiek waaraan een groot aantal van de docenten van de master Sociale Interventie verbonden zijn, is dat ook. Dat we ons richten op de studie van humanisering houdt niet in dat het streven naar humanisering op voorhand succesvol is. We gaan er in tegendeel van uit dat er weerstanden zijn en ingewikkelde barrières. De notie dat binnen sociale interventies sprake is van discriminatie en uitsluiting is in Nederland niet erg gangbaar. Het is dan ook opmerkelijk dat *disability studies* hier maar niet van de grond willen komen. *Disability studies* maken deel uit van *Critical Social Policy*, maar daar is weinig belangstelling voor. Dat kan ermee te maken hebben dat de kwaliteit van de voorzieningen van de Nederlandse verzorgingsstaat te goed is, maar dat is niet meer dan een hypothese.

In zekere zin kan het tijdschrift *Sociale Interventie* worden aangemerkt als een bescheiden vorm van *Critical Social Policy*, maar de aanduiding kritische interventiestudies gaat toch wat ver. Er is wel kritiek op sociale interventiepraktijken, maar deze is niet erg radicaal. In Nederland wordt hoe dan ook niet zo vaak over discriminatie gesproken; wij hebben het over gelijke behandeling. Dat etnische minderheden en mensen met een handicap of chronische ziekte worden

buitengesloten, wordt wel gesignaleerd, maar dat het daarbij gaat om ruim 20% van de bevolking, wordt daar doorgaans niet bij vermeld. Ook niet dat een kwart van de Nederlandse bevolking leeft van een uitkering. De regering houdt ons het beeld voor van de gezonde, werkzame Nederlander die leeft in een gezinsverband, maar over welk percentage van de bevolking hebben we het dan? Van welk normbeeld wordt binnen sociale interventies uitgegaan en hoe reëel is dat? Wellicht worden we vooral geconfronteerd met een geconstrueerde samenleving en is het zaak daar grote vraagtekens bij te plaatsen. Wat meer radicale vormen van deconstructie zijn wellicht geboden. Dat zal zonder twijfel mensen afschrikken en verzet oproepen. Immers, ondanks twijfel en terughoudendheid is Nederland een fatsoenlijke verzorgingsstaat en de professionals lopen over van de beste bedoelingen. De interventiewetenschap zet zich ten eerste in om een en ander degelijk te onderbouwen dus waarom zou je dat nu grondig gaan bekritisieren? Een zwaarwegende reden is dat de huidige verzorgingsstaat minder inclusief is dan dat velen zich voorhouden. We hebben wel degelijk te maken met eerste- en tweedeklasburgers en als je eenmaal in de marge van de samenleving terechtgekomen bent, is het bijzonder ingewikkeld daar weer uit te komen. Dan gaat het om een aanzienlijk deel van de mensen met een chronische ziekte of handicap, mensen met psychische problemen, mensen met een verstandelijke handicap, langdurig werklozen, daklozen, ex-gedetineerden. Binnen een aantal interventievelden wordt al weer enige tijd gesproken over vermaatschappelijking, dat wil zeggen een beleid waarbij mensen waar iets mee is, kunnen deelnemen aan de samenleving. In veel gevallen zijn de resultaten die daarmee worden bereikt, zeer bescheiden. Daar mag wel eens wat nadrukkelijker aandacht voor worden gevraagd, ook door de professionals zelf. Kritische interventiestudies; van harte aanbevolen.

LITERATUUR

ASW (1986) *De sociale wetenschappen als interventiewetenschap*. Utrecht: Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht (bundel voor intern gebruik).

- Freidson, Eliot (2001) *Professionalism. The Third Logic*. Cambridge: Polity Press.
- Kunneman, Harry (1996) *Van theemutscultuur naar walkman-ego. Contouren van postmoderne individualiteit*. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Lister, Ruth (1997) *Citizenship. Feminist Perspectives*. Houndmills/Londen: MacMillan.
- Marshall, T.H. (1950) 'Citizenship and Social Class'. In: Marshall, T.H. & T. Bottomore (1992) *Citizenship and Social Class*. Londen: Pluto Press.
- Mol, Annemarie (2006) *De logica van het zorgen. Actieve patiënten en de grenzen van het kiezen*. Amsterdam: Van Gennep.
- NIZW/SCP (2005) *Aandacht voor Welzijn. Inhoud, omvang en betekenis van de welzijnssector*. Utrecht/Den Haag.
- Schön, Donald & Martin Rein (1994) *Frame Reflection*. New York: Basic Books.
- Stevenson, N. (red.) (2001) *Culture and Citizenship*. Londen: Sage.
- Taylor, David (red.) (1996) *Critical Social Policy. A Reader*. Londen: Sage Publications.
- WRR (2004) *Bewijzen van goede dienstverlening*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

SUMMARY

In this essay, a critical stance towards the study and daily practice of social intervention is advocated. According to the author, scientists as well as practitioners should stimulate and enhance (self-)criticism in the social sector. Currently, the Dutch social sector and its academic surroundings – including the journal *Sociale Interventie* (Social Intervention) – lack that kind of critical attitude. The English journal *Critical Social Policy* can serve as an example. This journal provides the opportunity for debate and critical reflection on social policy and social intervention.

